

KAPITOLA I.

O ČINITELÍCH VÝROBNÍ TECHNIKY.

Činitelé výrobní techniky jsou:

1. Člověk se svými zděděnými i nabytými způsobilostmi, tělesnými a duševními, které však pro výrobu závažnými se stávají, jen pokud se osvědčují na venek v jistých činnostech směřujících za vznikem hospodářských statků.

2. Hmoty a síly zevní (mimolidské) přírody, na kterých a pomocí kterých dotčené činnosti lidské se provádějí. Ale obmezené části hmoty se silami v nich tajenými nebo v nich a skrze ně působícími (zejména samy části půdy, t. j. pozemky) přecházejí v právní moc hospodářských subjektů, tedy do jejich jmění. Tu pak buď slouží bezprostřednímu přímému ukojení potřeb a jsou tedy částí t. zv. jmění spotřebního, nebo slouží za hmotné prostředky výrobní (srovn. níže o kapitálu). Ale na každém místě jest výsledek výroby podmíněn též účinkem povšechných přírodních činitelů, o nichž byla řeč v díle prvním (klíma, tvar povrchu, oro- a hydrografické poměry atd.). Tito činitelé jako nepřivlastnitelné (volné) síly přírodní spolupůsobí při výrobě bez úplaty, zdarma.

Z toho plyne: činitelé technicky k pozitivnímu hospodářskému upravení způsobilí jsou práce a hmotné prostředky výrobní (kapitál) a výroba záleží tedy v obětech práce a kapitálu na podkladu a za spolupůsobení volných činitelů (sil) přírodních.

Poznámka literární: Již starší literatura rozeznávala 3 činitele výrobní: přírodu, práci a kapitál. Ale slovem „příroda“ vyrozumívá se celý přirozený podklad veškeré výroby, tedy zejména i půda v povaze původní (a contr. toho, co k ní meliorací přičiněno).

Záleží tu terminologicky jen na objemu, jaký dán pojmu „kapitál“ (srovn. níže). V příčině vylíčení v textu provedeného srovn. hlavně Schäffle, „Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft“, 3. vyd., I. díl.

I. Práce hospodářská.

Prací ve smyslu národohospodářském nazývá se každá osobní činnost za nějakým hospodářským účelem. V tomto smyslu zahrnuje pojem práce:

1. Všechny činnosti, jimiž se objevují nové prostředky k přímému ukojení potřeb lidských nebo k jakémukoli usnadnění toho úkoje (hospodářsky užitečné objevy a nálezy).

2. Činnosti, jimiž se nabývají užitečné, t. j. k ukojení lidských potřeb způsobitelné látky poskytované přírodou, které jiného nákladu nevyžadují, nežli námahy okupační, což vyniká vůbec na nižších stupních vývoje, kdežto postupnou apropriací půdy se obor takových předmětů ztenčuje.

3. Vlastní práce výrobní v nejužším smyslu, které zase jsou buď:

a) Činnosti, jimiž se námahou osobní i pomocí hmotných obětí a upotřebením přírodních sil dobývají nové užitečné látky. Tyto činnosti zahrnujeme slovem *prvotné práce výrobní* (výroba prvotná) a náleží sem rolnictví s vedlejšími odvětvími, lesnictví, počítává se sem i hornictví, ač jest povahou svou ryze okupační, ježto vyžaduje značných nákladů osobních i kapitálových;

b) činnosti, pomocí kterých látky, okupační nebo prvotnou výrobou nabyté, pro lidské potřeby dále se upravují, což nazývá se *průmyslem* nebo *průmyslovou výrobou* (řemeslná produkce, fabrikace).

4. Práce oběhová, t. j. všechny činnosti sprostředkovatelské, kterými statky všeho druhu se přivádějí ku člověku co do času a místa v takový poměr, aby jeho potřebám mohly sloužiti (tržba a doprava).

5. Konečně všechny činnosti, mající povahu ryze osobních výkonů či osobních služeb (srovn. učení o statcích).

Značí-li slovo „produktivním býti“ tolik jako dávatí něčemu způsobilost, aby potřebám lidským mohlo sloužiti, tedy jsou všechny uvedené práce produktivní. Přisuzovala-li jistá národohospodářská učení produktivnost jen některým z uvedených druhů práce hospodářské, byl toho příčinou jiný pojem produktivnosti. Tak na př. u fysiokratů, kteří v tom směru sledovali předchozí nauku Cantillonovu, za produktivní považována jen odvětví hmotné výroby, která poskytovala provozovatelům svým nadbytečný výtěžek, t. j. takový výtěžek, jenž přesahoval objem k výživě jich potřebný. Tuto vlastnost po mínění jejich měla jenom t. zv. výroba prvotní, zvláště rolnictví (srovn. níže nauku o důchodech, jm. o rentě pozemkové), kdežto dle správnějších názorů vyvinutých již v anglické škole na sklonku 18. stol. pojem hospo-

dářské produktivnosti rozšířen na všechny práce, jimiž se tvoří hmotné statky (srovn. výše učení o statcích), a teprve později učení rozšířilo ten pojem dále i na osobní výkony (ibidem).

V jiném smyslu, t. j. o konkrétním hospodářském výsledku určité činnosti, užívá se zhusť slova produktivnost, chce-li se říci, že práce nějaká vyhovuje zásadě hospodárnosti, t. j. že výsledek převyšuje anebo aspoň vyváží obět. Kdežto tudíž ve smyslu prve udaném na př. tržbě jako takové zásadně produktivnosti neupřeme, ve druhém smyslu uznáváme ji in concreto jen tehdy za produktivní, když lze sprostředkovatelskou činností podniků tržebních (obchodníků) opatřiti nějaký statek s poměrně menší obětí než bezprostředním objednáním u vyrabitele.

II. Kapitál.

1. Kapitál jako kategorie ekonomická.

(„Kapitál výrobní“.)

Všeliké hmotné statky hospodářské jsou buď určeny k přímé bezprostřední spotřebě (statky přímo úkojné), nebo k tomu, aby sloužily za prostředky výrobní neb oběhové. Do prvé skupiny budou náležeti na př. byt, šat, potraviny, nábytek, kočáry pro pohodlí a zábavu atd. a mohou tyto statky úkojné býti lišeny na sužitné (Verbrauchsgüter), které se jedním dějem nebo skutkem spotřebním stráví (nápoj, pokrm), aneb užitné či uživatelné (Gebrauchsgüter), jež mohou sloužiti jisté potřebě více méně trvale (šat, nábytek, obytný dům). Pro skupinu výrobních a oběhových prostředků ode dávna se užívalo názvu kapitál. V tomto smyslu jsou kapitálem všechny takové hmotné statky hospodářské, které slouží jako prostředek (nástroj, pomůcka) výroby nebo oběhu. Počítáme tedy ke kapitálům v tomto smyslu půdu, jakmile se stává statkem hospodářským (přestávajíc býti volným), tedy pozemky, nelišce dále původní jejich podstatu a to, co přičiněno meliorací (jako na př. zařízeními odvodňovacími, zavodňovacími a j.); stavby a zařízení sloužící výrobě a oběhu; stroje, nástroje a náradí výrobní a obchodové (vozidla, motory); zvířata pracovní a užitková; suroviny sloužící k dalšímu zpracování, pomocné látky při dobývání a zpracování jiných statků potřebné (topivo, svítivo).

Užívání názvu kapitál smyslem výměru uvedenému příbuzným objevuje se již u tysiokratů, zejména u jejich nejlepšího dogmatika, Turgota. Ale až dosud nepanuje ve příčině užívaného objemu toho pojmu s hlediska ryze ekonomického dostatečná shoda.

Ve spisech starších, zejména školy posmithovské, v anglickém písemnictví dosud, též i jinde, bere se totiž pojem „kapitál“ zpravidla ve smyslu užším, nečítají se k němu totiž pozemky jako takové se všemi původními vlastnostmi a silami, takže se při pozemcích jen to počítá ke kapitálu, co jest výsledkem zvelebitelské (meliorující) činnosti lidské. Kdybychom brali kapitál v pojmu takto zúženém, nebyl by pak ovšem nesprávným výměr v dotčené literatuře obvyklý, že kapitálem jsou výrobky, které slouží za prostředky další výroby (resp. oběhu). A důsledno pak i tvrzení, že kapitály jsou produkty předcházející lidské práce („nahromaděná práce“, accumulated labours).

Tento obmezující výměr není arci beze všeho důvodu. Od pozemků liší se tyto právě řečené kapitály základně a podstatně svou rozmnožitelností. Pozemky rozmnožitelné nejsou, a tento moment má ve příčině nákladů výrobních, pak tvoření cen i důchodů velikou váhu i zasahuje hluboko do všech otázek hospodářské politiky a právního řádu. I kritika kapitálového vlastnictví soukromého vypadne v příčině pozemků do jisté míry jinak nežli v příčině ostatních kapitálů (srovn. o socialismu).

Avšak za to jiné znaky přece ospravedlňují společnou denominaci a to zejména ta okolnost, že postupem vývoje, obětováním zvelebovací práce a kapitálu na pozemky, stanou se tyto zároveň produktem dřívější práce jako ostatní výrobky sloužící k výrobě nových hospodářských statků, aniž lze obé (původní síly a vlastnosti prací lidskou jim přivtělené) dobře odlišiti. Pokud rozdílů mezi pozemky a ostatními kapitály přece se objevují, vyhoví se na příslušných místech vědecké potřebě rozeznáváním kapitálů pozemkových a ostatních.

Za to jest naprosto neúčelno dávatí pojmu kapitálu obsah ještě širší, a to zejména počítati tam t. zv. nehmožné kapitály, buďtež to již pouze t. zv. statky poměrové (známost firmy, privilegia) nebo dokonce i tak zvané osobní kapitály (vlastnosti, nadání). Stáváť se pak přesné užívání pojmu kapitál pro vědecké účely velmi obtížným (na př. pro konstrukci důchodu kapitálového).

Pojem kapitál, jak byl zde z předu definován, jest pouhou ekonomickou kategorií (t. j. pojem je utvořen pouze ze znaků hospodářských) a proto jest kategorií absolutní, totiž najde se v každém společenském zřízení a zůstal by i v sebe úplnější soustavě socialistické, v níž by ovšem prostředky výrobní buď všechny nebo jisté jich druhy (na př. pozemky) byly společny, kdežto by předměty spotřebního jmění (nábytek, šat, ozdoby, potraviny atd.) mohly i pak zůstatí předmětem osobního vlastnictví. Obhájci socialismu doufají, že budou výrobní prostředky (kapitály výrobní) dále možny a zdokonalovány, že budou stále vydatnější.

2. Kapitál jako kategorie sociální. („Kapitál těžební“.)

Již ve starší literatuře národohospodářské (fysiokratické; smithovské i posmithovské) potkáváme se však — a to bez jasného uvědomění nějaké dvojakosti — ještě s jiným užíváním slova kapitál, podle jehož smyslu jest kapitálem vůbec jistá zásoba statků, která svému vlastníkovi slouží vůbec za prostředek k nabývání statků jiných. To pochází odtud, že dotčení spisovatelé měli na zřeteli poměry své doby a svého hospodářsky vyspělého okolí. Čím více se rozvíjí hospodářství obchodové, tím více zobečňuje podnikatelské upotřebování prostředků výrobních (tedy nikoli pouze k výrobě statků, pro vlastní potřebu výrobce domácnosti určených), tu stává se také teprve možným propůjčování výrobních prostředků za úplatu osobám jiným a mohou dokonce i hmotné hospodářské statky, jež o sobě (svým hospodářským resp. technickým určením) jsou statky spotřebními, státi se a hojně se stávají pro vlastníky prostředkem k nabývání zisku, buď že je vlastníci jejich jiným k užívání úplatně propůjčují (byť, povoz nájemný, kniha v půjčovně, židle ve veřejném parku) nebo že je, ať vlastní výrobou či koupí od jiných opatřené chovají pro prodej na skladě (potraviny, nápoje, nábytek, oděvy, obuv a všeliké jiné zboží). Tedy krátce: za vlády právního řádu, který uznává osobní vlastnictví, mohou v poměrech obchodového hospodářství vlastníci hmotných statků (výrobního i spotřebního jmění) svých užívatí k tomu, aby si pomocí jich zjednali zvláštní důchod (podnikatelský, úrokový, nájemný), aby jimi výdělečně těžili.

A tak povstal dvojí způsob a smysl užívání pojmu „kapitál“.

Jednak ve smyslu hmotného prostředku výrobního po rozumu výše uvedeném, a abychom se uvarovali nedorozuměním, užíváme pro kapitál v tomto smyslu názvu kapitál výrobní.

Jednak ve smyslu prostředku těžebního, při čemž vycházíme z platných řádů nynějších a účtujeme s podobou, v jaké na půdě těchto řádů kapitál výrobní svou funkci ekonomickou vykonává. Protože však podobným způsobem i statky o sobě spotřebními může být těženo, zahrnujeme výrobní i spotřební statky naznačeným způsobem těžebně upotřebované názvem kapitál těžebný (Erwerbskapital).

Všechny hmotné statky hospodářské, jež slouží vlastníku za prostředek těžebný, nazýváme kapitálem těžebným.

Rozumí se tudíž také, že zase s druhé strany hmotný prostředek výrobní, který v ruce vlastníkově za prostředek výdělečného těžení neslouží, není arci kapitálem těžebným. (Na př. rozdíl lithografického lisu k úředním potřebám a v podniku tiskařském. Sekery, kladiva atd. pro domácí potřebu a v dílně řemeslníkově.)

Bylo by tudíž podle toho, co pověděno, nesprávnno říci, že dělíme nebo lišíme kapitál výrobní a těžební. Protivou kapitálu výrobního jest všechno jmění spotřební, ať ho užívá vlastník sám, či ať jím jako pronajímatel nebo obchodník těží. Protivou kapitálu těžebního není jmění spotřební, nýbrž jen jmění spotřební ve vlastníkově přímém užívání, ale spolu i všechno takové jmění výrobní, jehož se užívá netěžebně (tedy po způsobu uzavřeného hospodářství domácnostního). Správně sluší tedy říci: Všechné hmotné statky hospodářské dělí se jednak na výrobní (kapitál výrobní) a spotřební, jednak na jmění těžební (kapitál těžební) a jmění netěžební. Se stanoviska důchodového, o němž může být řeči až ve výkladech dalších, dalo by se říci také, že těžebným kapitálem jsou všechny hmotné statky hospodářské, kterých se užívá k docílení podnikatelského zisku nebo smlouveného důchodu kapitálového (úroků, nájemného, pachtovného).

Ovšem není hranice mezi kapitálem výrobním a jměním spotřebním v každém konkrétním případě již povahou věci samé dána; můžeť též druh statků, nebo in concreto určitý jediný statek státi se buď výrobním kapitálem nebo jměním spotřebním dle toho, jaké určení se mu dá (uhlí k vytápění světnice nebo k vytápění parního kotle; pivo, jež sládek sám vypije nebo které prodá).

Vlastnost kapitálová není tedy inhaerentní vlastností předmětů samých, nýbrž závisí na určení lidském.

Vzhledem k tomu, že jev, jemuž říkáme kapitál těžebný, povstává teprve za určitého společenského stavu, ve formách hospodářství obchodového, lze říci o kapitálu těžebném (a c. výrobního), že není absolutní kategorií, nýbrž jen historickou. V jistých formách společenských ho nebylo (v uzavřeném hospodářství domácnostním) a jsou myslitelný jiné (plánům socialismu hovící), kde by ho nebylo zase.

3. Hospodářská funkce kapitálu.

a) Kapitálu výrobního. Význam kapitálu pro výrobu – když ani nehledíme k pozemkům, vůbec to nezbytnému podkladu valné části produkcí – záleží v tom, že pomocí jeho vyrobí se statky, které by jinak ani nevznikly, nebo že se pomocí jeho vyrobí při stejném namáhání (stejně oběti práce) více statků, než by bez něho bylo možno. Proto jest prvotní tvoření kapitálů v podobě sebe primitivnějších nástrojů prvním stupněm civilisace, po jehož stopách věda nyní pečlivě všude pátrá, význam ten oceňujíc.

Každý další stupeň civilisace jest provázen a podmíněn vzrůstem kapitálu, takže ve všeliké pokračující společnosti každá nová generace přejímá od předků nejen fond duševních vymožeností a technických dovedností, nýbrž i zásobu hmotných prostředků výrobních, nastřádaných i stále rozmnožovaných řadou století a mnohých pokolení. Není však to jen množství kapitálu, nýbrž i kvalitativní jeho účinnost, která v každé pokračující společnosti stoupá. Kdežto tedy na nižších stupních vývoje má činitel přírodní nejrozhodnější převahu, zmírňuje se převaha jeho a lidská závislost na něm stoupajícím rozvojem pracovní výkonnosti a na-proti této zase relativně postupně většího významu nabývá kapitál. Vidímeť jej zejména v podobě strojů nahrazovati měrou stále vydatnější sílu lidskou.

Výroba (i organisace oběhová) stává se tedy pokročilejší tím, že se stává více kapitálovou. Tento předúležitý význam kapitálu uznává úplně také socialismus, ano on počítá na další, ještě vydatnější náhradu sil lidských silami kapitálovými a oddává se optimistické naději, že ve zřízení společenském, dle jeho ideálu upraveném, vzrůst kapitálu bude rychlejší. Jeho t. zv. „boj proti kapitálu“ nečelí tedy proti kapitálu jako činiteli ryze hospodářskému,

tedy proti kapitálu výrobnímu (proti strojům atd.), nyní dotýká se jen poměrů vlastnictví kapitálového.

Směřuje totiž proti útvarům společenským, které vyplývají z uznání soukromého vlastnictví na kapitálech. Boj socialistický platí tedy pouze proti kapitálu těžebnímu. Ano, socialismus, užívaje slova „kapitál“, myslí tím jediné kapitál těžební.

b) Kapitálu těžebního. Otázka o významu kapitálu těžebního jest totožnou netoliko s otázkou o oprávněnosti a důvodnosti osobního vlastnictví na prostředcích výrobních, nyní jest totožnou s otázkou o zásadní oprávněnosti nynější (soukromé podnikatelské) soustavy a eventuelních jejích mezích. Jak nesporné jest význam výrobního kapitálu, tak sporný je tudíž význam kapitálu těžebního, ano jest přímo stěžejním bodem sociálních sporů přítomnosti. Může tudíž význam těžebního kapitálu jen teprve po všestranném poznání a rozboru celé platné soustavy býti oceněn. Společenské zřízení samo, jež spočívá na podnikatelském těžebním, k jehož typickým jevům tedy náleží těžební kapitál, zoveme vůbec kapitalistickým, ač se názvu toho nejráději užívá jen o pokročilých fázích této soustavy. Socialismus chce odstraniti soustavu kapitalistickou, oddávaje se při tom naději, že to nebude na újmu přibývání kapitálovosti celého hospodářského procesu, spíše na prospěch.

4. Vznik kapitálu.

I pokud běží o vznik kapitálu, třeba rozeznávati dvoji stránku:

Ryze hospodářskou, jejíž podstata za všelikého zřízení právního zůstává stejnou, pak

způsob tvoření kapitálu, podmíněný různostmi právního řádu.

Všechny prostředky výrobní, jež příroda sama poskytuje, stanou se kapitály, jakmile přestanou býti volně a bezplatně lidem přístupnými. (Jakmile se z volných statků stávají hospodářskými.)

Všeliké jiné musejí býti vyrobeny, povstávají prací lidskou a v tom smyslu jest označení kapitálu jako „práce nahromaděné“ (ssedliny práce, sraženiny práce) úplně odůvodněno. Aby však výroba kapitálu byla jednotlivci možnou, musí:

1. Ten, jenž sám prací svou kapitál nějaký utvořiti se strojů, dříve sám vyrobiti tolik statkův úkojných (t. j. méně z množství jemu na snadě jsoucího spotřebiti, tedy uspořiti), aby měl od čeho

žítí po dobu, po kterou práci svou obrátí na výrobu toho kapitálu (nástroje); nebo

2. musí někdo částí své zásoby konsumpční se zřítí, aby mohl živítí jiného člověka, kterého zaměstná výrobou toho kapitálu po čas k tomu potřebný.

Process tento bude však mítí průběh různý podle toho, jaké jsou společensko-hospodářské (tedy spolu právní) útvary, v nichž se provádí:

I. V uzavřeném hospodářství domácnostním a všude, kde na pozdějších stupních vývoje zbytky jeho ještě jsou uchovány, není myslitelný jiný postup než ten, že členové domácnosti buď totiž střídavě věnují se práci spojené s opatřením prostředků úživy, i práci spojené s výrobou prostředků výrobních, a to ovšem tak, že vyrobí oněch pokaždé tolik, aby stačily i k výživě po čas práce věnované výrobě prostředků výrobních, anebo že z příslušníků domácnosti jedni zaměstnáni jsou výrobou kapitálů (sc. výrobních) a druzí výrobou prostředků úkojných a zejména výživných pro sebe i pro soudruhy domácnosti, výrobou kapitálů právě řečených zaměstnané.

Myslitelný jest při tom i takový poměr, který hojnou měrou býval historickým, že vykonavatelé řečených právě výrobních úkolů byly osoby nesvobodné (na př. příslušníci porobeného kmene, chovaní jako otroci), kterým se za výkony výrobní obojího druhu dostávalo z prostředků výživných přidělu skrovnějšího, nežli se v obdobném případě dostávalo svobodným členům příslušné domácnosti. Tedy tvoření kapitálu vykořisťováním těch, jejichž prací vznikl.

II. V hospodářství obchodovém stávají se způsoby ad I. dotčené tím řídicími, čím ono jest pokročilejším, neboť znakem pokrokových stupňů hospodářství obchodového jest m. j. rozvětvenost zaměstnání, následkem které vyrábí každý statky pro potřebu jiných hospodářství za náhradu, zejména peněžní, takže se pomocí peněz sprostředkuje přechod vyrobených kapitálů od výrobce k těm, kteří jich potřebují. Pravidlem tedy jest, že jedna hospodářství vyrábějí prostředky úkojné, druhá prostředky výrobní; obojí své výrobky prodávají. Aby tedy prostředky výrobní mohly povstati, musí ti, kteří jich potřebují, zaplatiti je penězi, kteréž stávají se pro ten účel volnými jen tím, že jednotlivci nespotebují svých

důchodů výhradně jen na zakupování prostředků úkojných, tedy nespotřebují své důchody, nýbrž část zachovají (ušetří) na zaplacení nových výrobních prostředků, ať už tito spořitelé dotčené výrobní prostředky kupují sami pro své vlastní závody jako podnikatelé, resp. vyráběti dávají, nebo ať úspory své jiným ku zjednáání výrobních prostředků propůjčují. Výrobci prostředků výrobních zjednávají si pak za peníze takto stržené potřebné prostředky výživné i jiné spotřební. Technicky vzniká i tu výrobní kapitál prací, ale sociální forma, jakou se to umožňuje, jest úspora soukromá. Není tedy mezi větou, že kapitál vzniká prací, a větou, že vzniká úsporou, žádného rozporu, jsou jen vysloveny s dvojího různého hlediska. Rovněž tu není zásadního rozdílu od postupu tvoření kapitálů výrobních v uzavřeném hospodářství domácnostním. V každém případě jedna část určitého společenského kruhu opatřuje různé prostředky výrobní, druhá různé úkojné prostředky, jenomže v neobchodovém hospodářství jest to vše řízeno jednotnými dispozicemi vnitřními, v obchodovém s hojně rozvětvenými zaměstnáními postupuje každé jednotlivé hospodářství o své újmě a přechody potřebné sprostředkují se pomocí peněz, kteréž tu samy vystupují jako kapitál těžebný. Také zde jest možno a naskytuje se vykořisťování, pokud se právě k výrobě všeliké (i výrobních i úkojných prostředků) používá námezdních sil, neplatí-li se jim mzda s ethických i hospodářských hlediš náležitá, a když pak z úspor podnikatelů takto obohacených nové kapitály vznikají.

Tento posléz řečený, možný a naskytující se případ socialismus při výkladu nynějších řádů příliš generalisuje, popíraje úsporný ráz vzniku nových kapitálů (aspoň jako podstatný a pravidelný jev) a tvrdě, že nové kapitály vznikají i tím, že podnikatelé, cizí práci zaměstnávající, zkracují dělníky na mzdě (přivlastňování nadhodnot). Toto zpovšechnování jest nesprávné. Ukazuje zkušenost, že v žádné době úsporné tvoření kapitálu nebylo tak časté a všeobecné jako v nynější a to namnoze právě ve vrstvách, jež patří mezi nynějšími řády společenskými ohrožené, tedy mezi řečené vykořisťované. Statistika vkladů spořitelních a j. pod. svědčí, že kapitalisace pomocí širokých vrstev jest rázovitým úkazem novověkým.

Nelze popřít, že v dřívějších dobách majetek kapitálový vznikal

namnoze způsoby se stanoviska právního citu naší doby rozhodně nespravedlivými (násilnými způsoby přivlastnění, vykořisťováním otroků nebo lidu poddaného).

Zdali však a pokud ten který kapitálový majetek přítomné doby má podobné prameny, nelze již rozpoznati. A není-li tudíž z jiných příčin pro kulturní účely naší doby a budoucnosti záhodno osobní soukromé vlastnictví kapitálové odstraniti, tedy nemůže částečně závadný historický původ nynějšího rozdělení majetku kapitálového býti dostatečným argumentem pro radikální zrušení. Pokud pak běží o kapitalisaci umožněnou vykořisťováním námezdných osob svobodných, lze jí čeliti vydatným zákonodárstvím sociálně politickým, rovněž jako sociálně politické zákonodárství působiti může a má k tomu, aby materiální možnost kapitalisace v širokých nemajetných vrstvách byla posilována (úlevami daňovými pro nižší důchody a j.).

5. Roztřídění kapitálu.

Nejdůležitějším jest roztřídění na kapitál stálý a oběžný.

Stálým zve se kapitál, který při delší řadě výrobních nebo těžebných výkonů (tudíž s jistou poměrnou trvalostí) slouží, při čemž tedy jen více méně zvolna se opotřebuje. Intenzivnost opotřebení jest totiž u různých druhů kapitálu stálého velmi rozdílnou (dřevěný a kamenný most, kolejnice železná a ocelová, opotřebení jich ve vodorovné čáře a při sklonech anebo záhybech).

Oběžný kapitál spotřebuje se jediným výkonem najednou, a to buď že se vůbec ruší (uhlí pod parním kotlem spálené) nebo že pouze mění svou podobu (příze ve tkaninu), ale v obou případech přejde hospodářsky ve zvýšenou hodnotu výrobku.

Vyžaduje tedy v ceně výrobku kapitál oběžný k jeho vzniku obětovaný náhrady úplné, kapitál stálý jenom náhrady přiměřené kvoty opotřebovací. Souhrn těchto kvot jest pramenem konečné restituce, obnovy, kapitálu stálého — jen při pozemcích tato náhrada opotřebení (t. j. uzmutých látek rostlinoživných) uskutečňuje se pravidelným periodickým dosazováním. Jsou konečně takové druhy kapitálu, které se skládají ze zásob nerozmnožitelných, jež těžením ustavičně se zmenšují (zásoba rudy neb uhlí v dolech). Účelnicky se ovšem i zde provádí fikce kvot opotřebovacích (amorti-

Gruber

sačních) na podkladě předpokládané určité původní hodnoty kapitálové, vyjádřené penězi.

Poměr stálého a oběžného kapitálu jest v různých větvích výrobních velmi rozdílný. Při rolnictví a v jistých větvích dopravních (železnice) jest kapitál stálý u veliké převaze, opačně má se věc v tržbě. To má dalekosáhlý význam pro možnost převést kapitál z uložení jedněch v jiná.

Pokud jde o jmění spotřební (úkojně), jest výše uvedené jeho rozdělení na užité (dům obytný, nářadí, nábytek, šat) a zužitné (potraviny, nápoje, topivo atd.) pouhou obdobou tohoto rozdělení kapitálu na stálý a oběžný. Slouží-li nějaké statky, které o sobě jsou úkojným jměním, jako kapitál těžební, tedy vztahujeme pak i na ně rozdělení v kapitál stálý (dům obytný) a oběžný (zboží v krámě obchodníkově).

Literatura o kapitálu jest, nejen pokud se týče základních spisů o všeobecné theorii národohospodářské, jejíž podstatnou částí jest nauka o kapitálu, nýbrž i pokud se týče monografického zpracování speciálního, ohromná. Jako nejdůležitější základové dílo doby nejnovější sluší uvést: Böhm-Bawerk: „Kapital und Kapitalzins“ (Inšpruk 2 d. 1884 a 1889, nyní již 2. vyd., anglicky překl. od Smarta, Londýn 1893).